***Anthropoid* versus *HHhH*: Heydrich tweemaal vermoord**

Anthropoid versus HHhH : Heydrich doublement assassiné

Gorik de Henau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/6229>

DOI : 10.4000/temoigner.6229

ISSN : 2506-6390

Traduction(s) :

Anthropoid versus HHhH : Heydrich doublement assassiné - URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/6232> [fr]

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2017

Pagination : 16-19

ISBN : 978-2-930953-01-4

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Gorik de Henau, «*Anthropoid* versus *HHhH*: Heydrich tweemaal vermoord», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 125 | 2017, Online op 24 décembre 2021, geraadpleegd op 03 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/6229> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.6229>

ANTHROPOID VERSUS HHHH: HEYDRICH TWEEMAAL VERMOORD

FILM Meer dan zeventig jaar na datum blijft de Tweede Wereldoorlog tot de filmische verbeelding spreken. Eén specifiek voorval uit de lange reeks vijandelijkheden, de moord op Reinhard Heydrich in Praag, werd op korte tijd tweemaal verfilmd. We vergelijken beide versies en plaatsen een en ander in een bredere context.

De aanslag op 27 mei 1942 tegen Reinhard Heydrich was een nieuw feit in de strategie van het verzet tegen de nazi's. Nooit eerder was een nazifunctionaris met zo'n hoge rang het doelwit geweest van een aanslag. Heydrich was op dat ogenblik het de facto staatshoofd van het Protectoraat Bohemen en Moravië, dat grofweg overeenkomt met de huidige Tsjechische Republiek. SS-leider Heinrich Himmler had zijn vertrouwensman in september 1941 naar het gebied gestuurd om daar orde op zaken te stellen en Heydrich kreeg er al snel de bijnaam 'de slager van Praag', vanwege de nietsontziende manier waarop hij het Tsjechische verzet aanpakte. Hij was ook hoofd van het *Reichssicherheitshauptamt*, het hoogste veiligheidsorgaan binnen het Derde Rijk, en was actief betrokken bij de 'Nacht van de lange messen' en het uitschakelen van de SA, die door Hitler als een bedreiging werd gezien. Daarnaast geldt hij als een van de architecten van de Shoah. Hij organiseerde mee *Kristallnacht* (het startschot van de actieve Jodenvervolgung), was de oprichter en leider van de *Einsatzgruppen* (die in het spoor van de oprukkende Duitse troepen vermoordden) en zat de Wannsee-conferentie voor (waar de *Endlösung der Judenfrage* werd besproken).

Heydrich was met andere woorden niet de eerste de beste en toen hij een week na de aanslag aan zijn verwon-

© Bleeker Street Media

dingen overleed, werd hij begraven met veel vertoon. Het naziregime gebruikte zijn dood voor propaganda-doeleinden bij de eigen bevolking en hoogstwaarschijnlijk werd ook *Aktion Reinhardt*, de codenaam voor de georganiseerde massavernietiging van de Europese Joden, naar hem genoemd. De nazi's organiseerden ook schrikwekkende represailles: de Tsjechische dorpen Lidice en Ležáky werden met de grond gelijk gemaakt en het overgrote deel van de bevolking werd vermoord of naar de concentratiekampen gedeporteerd.

Bijna onmiddellijk daarna werden over het onderwerp twee speelfilms gedraaid in Hollywood. Ze mikten op meer dan alleen entertainment, want ze waren duidelijk bedoeld om het Amerikaanse publiek warm te maken voor de oorlogsinspanning. In *Hangmen Also Die!* (1943) veroorloofde de Oostenrijks-Joodse cineast Fritz Lang zich historische vrijheden om die bood-

© Paradiso Entertainment

schap te benadrukken. De film gaat uitsluitend over de represailles van de nazi's, die stelselmatig een reeks gijzelaars vermoorden terwijl ze op zoek gaan naar de dader van de aanslag. Lang, die vanwege de nazi's Duitsland was ontvlucht, schreef het scenario samen met de Duitse toneelauteur Bertold Brecht. In het verhaal ligt de nadruk op het barbaarse karakter van de nazibezetting en de heldhaftigheid van de Tsjechische bevolking in haar verzet daartegen. *Hitler's Madman* (1943) was de eerste Amerikaanse productie van Doug-

las Sirk, nog een émigré uit de Duitse filmindustrie. Sirk (geboren als Hans Detlef Sierck) veroorloofde zich ook heel wat vrijheden in deze sensatiebeluste B-film, die met weinig middelen voor een kleine studio werd gedraaid. In deze versie wordt Heydrich vermoord in Lidice, waarop de nazi's een slachting aanrichten onder de plaatselijke bevolking.

Ook daarna zouden cineasten zich voor Heydrich blijven interesseren. In het Britse *Operation Daybreak* (Lewis Gilbert, 1975) wordt het hele verhaal verteld, vanaf de aanloop in Londen tot en met het bloedbad in Lidice. De film werd gedraaid op de authentieke locaties in en om Praag, zij het opnieuw met historische vrijheden. Tsjechische cineasten lieten zich evenmin onbetuigd. In *Atentát* (Jiří Sequens, 1964) komt zowel de Duitse als de Tjechische zijde van het verhaal aan bod. Dit is naar verluidt de verfilming die het dichtst bij de feiten blijft. Bijzonder aan *Lidice* (Petr Nikolaev, 2011) is dat de moord op Heydrich er maar zijdelings in wordt behandeld; de film stelt veeleer scherp op hoe het gelijknamige dorpje bij het drama betrokken raakte (een Gestapoverslag stelde ten onrechte dat de daders daarheen waren gevlucht). Van de vele documentaires over het onderwerp vermelden we er maar twee. In de Britse korte propagandafilm *The Silent Village* (Humphrey Jennings, 1943) wordt het drama in Lidice gereconstrueerd in een Welsh mijnwerkersdorp. En in de Franse televisiedocumentaire *Opération Anthropoïde: éliminer le SS Heydrich* (Jarmila Buzkova, 2013) wordt gebruikgemaakt van de recent teruggevonden dagboeken van Jan Kubiš, een van de leden van het moordcommando.

Flash-forward naar het heden. Door een toeval werden bijna gelijktijdig twee Engelstalige producties opgestart, hoewel ze uiteindelijk met een jaar verschil in première zouden gaan. Zowel in *Anthropoid* (Sean Ellis, 2016) als in *HHhH* (Cédric Jimenez, 2017) wordt het relaas gedaan van de aanslag op Reinhard Heydrich. Hoewel beide films op dezelfde basisfeiten teruggaan, getuigen ze van een grondig verschillende aanpak. Om te beginnen is er het bronmateriaal. Naar eigen zeggen raakte scenarist-regisseur Sean Ellis geïnteresseerd in de materie na het zien van een documentaire over Operatie Anthropoid (de codenaam van de actie). Hij verzamelde vijftien jaar lang alle mogelijke documenten en archiefmateriaal, maar voor het eigenlijke scenario wordt geen externe bron vermeld. *HHhH* (Engelse titel: *The Man with the Iron Heart*) is gebaseerd op ●●●

© Alle rechten voorbehouden

– Atentát (1964)

– Lidice (2011)

© Bleck & Street Art

– Anthropoid (2016)

© Paradiso Entertainment

– HHhH (2017)

- de gelijknamige roman van de Franse auteur Laurent Binet, waarmee die in 2010 de Goncourtprijs voor het beste romandebuut won. De titel is een afkorting van *'Himmlers Hirn heißt Heydrich'* (Himmlers brein heet Heydrich), een omschrijving waarmee in nazikringen naar Heydrich zou zijn verwezen.

Beide films hebben ook een volledig andere vertelstructuur. *Anthropoid* wordt uitsluitend verteld vanuit het standpunt van het moordcommando. De vertelde tijd beperkt zich tot de gebeurtenissen in 1942 die direct verband houden met de operatie (het opzetten en uitvoeren van de aanslag, de jacht op de daders); het tijdsverloop is chronologisch. *HHhH* beslaat een veel ruimere periode, van circa 1929 tot en met de wraakacties in Lidice in juni 1942. De film schetst eerst de opkomst van Heydrich in de rangen van de *Reichsmarine*, zijn oneervolle ontslag na een affaire, zijn toetreding tot de NSDAP en zijn verhouding met Himmler. Vervolgens verschuift de aandacht naar het milieu van de Tsjechische partizanen en de voorbereidingen op de moordaanslag; beide verhaallijnen komen uiteindelijk samen in de eigenlijke aanslag. In de film worden het 'Duitse' en het 'Tsjechische' perspectief, elk met zijn eigen dynamiek en chronologie, door elkaar gebruikt, waardoor een caleidoscopische vertelling ontstaat. Tot op zekere hoogte is dit een filmische vertaling van de 'postmoderne' vertelwijze

die Laurent Binet in zijn roman hanteert, waarbij de auteur als externe verteller commentaar levert op de gebeurtenissen die hij beschrijft.

De twee producties maken gebruik van het Engels, maar met een opmerkelijk verschil. In *Anthropoid* spreken de Tsjechen Engels en de nazi's Duits, een praktijk die in veel films over de Tweede Wereldoorlog wordt toegepast (bijvoorbeeld *Hangmen Also Die!*) en die het voordeel heeft dat de toeschouwer zo makkelijk protagonist en antagonist uit elkaar kan houden. In *HHhH* daarentegen spreekt iedereen Engels. Dit is in zekere zin consequenter, maar op die manier wordt ook het onwerkelijke en zelfs kitscherige karakter beklemtoond van deze door commerciële motieven ingegeven narratieve conventie. Beide films werden grotendeels op locatie gedraaid, *Anthropoid* in Praag, *HHhH* in Boedapest. Ook inzake het gebruik van archiefbeelden huldigen beide producties een andere aanpak. *Anthropoid* begint met documentaire zwart-witbeelden waarin de context van de operatie wordt geschetst: de Conferentie van München in september 1938, de oprichting van het Protectoraat Bohemen en Moravië, het belang van de Tjechische industrie voor de Duitse oorlogsinspanning, de aankomst van Heydrich in het land. *HHhH* begint in medias res en maakt slechts kort gebruik van archiefbeelden, namelijk fragmenten uit een toespraak van Hitler over Sudetenland.

Een ander opvallend verschil tussen beide films is de wijze waarop het centrale duo Jozef Gabčík en Jan Kubiš wordt ingevuld, de aanvoerders van het moordcommando. De Slowaak Gabčík, op het moment van de aanslag 30 jaar oud, wordt vertolkt door respectievelijk de (op het moment van draaien) 40-jarige Cillian Murphy (*Anthropoid*) en de 24-jarige Jack Reynor (*HHhH*), terwijl de Tsjech Jan Kubiš, toen 28, wordt gespeeld door respectievelijk de 34-jarige Jamie Dornan (*Anthropoid*) en de 25-jarige Jack O'Connell (*HHhH*). Met andere woorden, de historische personages worden in *Anthropoid* vertolkt door acteurs die ouder zijn en in *HHhH* door acteurs die jonger zijn dan in werkelijkheid, een keuze die mogelijk is ingegeven door de commerciële aantrekkingskracht van de betrokken acteurs.

Zo komen we uit op de onderliggende boodschap van de twee producties, die beide een bepaalde waarheidsclaim uiten, vergelijk het opschrift *'based on actual events'* (*Anthropoid*) en *'based on true events'* (*HHhH*) bij de begintitels. *Anthropoid* is kleinschaliger en minder ambitieus, maar binnen het concept 'spannende film' klinkt de impliciete, invoelende aanklacht tegen de absurditeit van de oorlog des te geloofwaardiger. *HHhH* ziet de zaken groter en is hoogdravender in de uitvoering. Behalve een bepaald onaangename afdaling in de machiavellistische geest van Heydrich houdt

de film ook een huldebetoon in aan de heldenmoed van de commandoleden. Maar door stilistische overdaad (verbonden met overbekende genre-elementen uit de oorlogsfilm) en een reeks ongelukkige dramatische keuzen gaat dat eerbetoon op den duur vals klinken. ■

Gorik de Henau

→ Meer weten

♦ *Anthropoid* van Sean Ellis (2016)
Met Cillian Murphy (Jozef Gabčík), Jamie Dornan (Jan Kubiš), Toby Jones (Jan Zelenka-Hajský) e.a. – 120 minuten.

♦ *HHhH* van Cédric Jimenez (2017)
Met Jason Clarke (Reinhard Heydrich), Jack Reynor (Jozef Gabčík), Jack O'Connell (Jan Kubiš) e.a. – 119 minuten.

→ Bibliografie

♦ Wikipedia, lemma over Reinhard Heydrich, https://en.wikipedia.org/wiki/Reinhard_Heydrich (geraadpleegd 24 augustus 2017).

♦ Laurent Binet, *HHhH: roman* [2010], uit het Frans vertaald door Liesbeth van Nes, Amsterdam: Meulenhoff, 2011.

♦ Icon Film Distribution, *Anthropoid. Production Notes*, s.l., 2016.

♦ Paradiso Filmed Entertainment, *HHhH: The Man with the Iron Heart. Persmap*, s.l., 2017.